

در میان کشورهای اسلامی، کشورهای عربی بیشترین سهم را در تالیف آثار ویژه کودکان دارند. گرچه آمار کاملاً مشخص و قابل اتکایی در این زمینه وجود ندارد اما این نتیجه را از ملاحظات مستقیم بازار کتاب و بررسی نمایشگاههای کتاب در فرانکفورت، قاهره، توکیو، سنگاپور، کوالالامپور، استانبول و بحرین می توان به دست آورد.

پیشینه فرهنگی، ارتباط با فرانسه و انگلیس - بویژه در صنعت چاپ - قوی بودن تشدید احساسات ناسیونالیستی در برابر بیگانه، تعدد و تنوع نظامهای آموزشی و فرهنگی در کشورهای عربی و بالاخره گرایش قوی به نوعی همبستگی زبانی و فرهنگی از عوامل این پیشتازی است. نویسندگان مصر، لبنان، عراق، سوریه، اردن از سایر کشورهای عرب در رشته ادبیات کودکان بیشتر کار کرده اند.

در این مقال، مروری بر تحولات ادبیات کودکان در کشورهای مذکور خواهیم داشت و بحث مقایسه روند و نتایج آن با ادبیات کودکان در ایران را به وقت دیگری می سپاریم.

از نویسندگان بزرگ و قدیمی در این زمینه می توان کامل الگیلانی را نام برد که در طول سی و دو سال کار دوست داستان و نمایشنامه تالیف کرد اما پیش از او محمد عثمان جلال (۱۸۲۸ - ۱۸۹۸) یکصد داستان شعری اقتباس شده از ایزوب یونانی و لافونتن فرانسوی را در کتابی تحت عنوان «چشمان بیدار در ضرب المثلها و موعظه ها»^(۱) جمع آوری کرده بود، و سپس ابراهیم العرب شاعر مصری، و احمد شوقی^(۲) شاعر نامدار مصری کارهای زیادی را عرضه کردند. پس از شوقی، هراوی^(۳) مطرح شد که اغلب سرودهای مدارس و اشعار کتب درسی را تنظیم می کرد.

اما در زمینه ادبیات غیرمنظوم (نثر)، نام علی فکری (۱۸۷۹ - ۱۹۵۳) مصری و آثار او جایگاه ویژه ای داشت. از مهمترین کتب او «مسامرات البنات» برای دختران است که شامل لطیفه ها و داستانها و نیز کتاب «النصح المبین فی محفوظات البنین» می شود.

تعداد زیادی از معلمان مدارس تحت تأثیر علی فکری قرار گرفتند و کتابهایی مانند «داستانهای تاریخی مشهورترین پادشاهان امت مصری»، «هدایت اطفال»، «شاهزاده خانم و دختر فقیر»، «شجاعت و اقدام» و «داستانهای عربی» تالیف کردند.

بنابراین احمد شوقی و علی فکری در اواخر قرن نوزدهم و ثلث نخست قرن بیستم با ملاحظه کمبود کتابهای ویژه کودکان اقدام به تالیف کتابهای شعر و نثر کردند تا بتوانند این نقیصه را مرتفع کنند.

به هرتقدیر این کتابها نیز در سطح کتب سایر ملت‌های پیشرفته نبودند اما وجهه غالب آنها

ادبیات کودکان در کشورهای عربی

□ صباح زنگنه

«آموزشی» بوده است.

کتاب آموزشی «ترجمه شده» بر «تالیف» و به اصطلاح «تولید ادبی» تقدم زمانی داشته است (رفاعه طهطاری^(۳) عبداللطیف افندی^(۵) و محمد طه عدوی^(۶)) از مهمترین مترجمین ادبیات خارجی (بویژه انگلیسی) در مصر بوده اند.

رزق الله حسون ایرانی الاصل (۱۸۲۵ - ۱۸۸۰) متولد در حلب و بزرگ شده لبنان داستانها و ضرب المثل‌هایی از کریلوف روسی را به عربی ترجمه و تحت عنوان «تفئات» به چاپ رساند.

بونواتورتورا جیرورو از کشیشان مسیحی در سال ۱۸۸۳ يك کتاب ادبی اخلاقی به نام «لطائف

الاقوال فی القصص و الامثال» را منتشر نمود که در آن داستانها و ضرب المثل‌هایی از ادبیات غربی ترجمه و جمع آوری کرده است. امین خیرت غندور، «گنجهای سلیمان» را از نویسندۀ انگلیسی «رایدر هاجرو» ترجمه و منتشر کرد.

پس از نسل پیشتازان تالیف، در ثلث دوم قرن بیستم افرادی مانند عمر فروخ، حبوبه حداد رشاد العریس مخایل صوایا، لورین ریحانی، روز غریب، و ادویک شیبوب در لبنان^(۷) و عبدالکریم حیدری و نصرت سعید در سوریه^(۸) کتابهای زیادی تالیف کردند که بیشتر در سطح کشورشان تأثیر گذاشت و البته تأثیرات برخی از آنها نیز به سایر کشورهای عربی سرایت کرد.

اما محور اصلی این نسل را در نویسندگان «مصری» می یابیم (از قبیل کامل گیلانی^(۹)، محمد سعید عریان^(۱۰)، محمد احمد براتی^(۱۱)، محمد عاطف برقوئی^(۱۲)، عطیه ابراشی^(۱۳)، ابراهیم عزوز^(۱۴) و احمد نجیب^(۱۵)).

درواقع بسیاری از منتقدان و نویسندگان کامل گیلانی را پدر ادبیات جدید کودکان در زبان عربی می دانند و محمد سعید عریان را نیز اوج این هنر و استعداد می شمارند.

نوشته های «نسل پیشتاز» برای کودک شخصیت مستقل و ممتازی قابل نبود بلکه او را در حقیقت نسخه ای کوچک از بزرگترها می دانست و بر تأدیب و تربیت کودکان تأکید می نمود.

در ثلث دوم قرن بیستم اوضاع تغییر کرد: آموزش و پرورش مضامین و اهداف و روشهای دیگری یافت، درآمد خانواده ها بیشتر شد، بزرگترها درك بهتری از کودکان یافتند، تکنولوژی آموزشی و ارتباطی توسعه پیدا نمود و کتابخوانی بیشتر شد، به نحوی که کم کم کتاب نوشتن برای کودکان دیگر نوعی کسرشان محسوب نمی شد. خصوصیات نوشته ها و کتابهای کودکان در این مرحله از این قرار است:

۱ - تنوع در اهداف و موضوعات (تفریح و سرگرمی، خلق فضاهای خیال پردازانه و خارق العاده، توجه به افسانه ها، ماجراجویی، نمونه هایی از قهرمانیها و دانستی های لازم و اولیه تاریخی، جغرافی، و علوم طبیعی).

۲ - تعدد وسائل: کتاب، مجله، روزنامه، رادیو، تئاتر و نمایشنامه، صفحه گرامافون^(۱۶)...

۳ - مراعات امور فنی، اندازه حروف، تزئین کتاب با نقاشی و مصور سازی، رنگ آمیزی و...
۴ - استفاده از روشهای گوناگون بیان مانند شعر، داستان، افسانه، قصه های محلی و سنتی، نقل داستان از زبان حیوانات، محاورات نمایشنامه ای و...

و اما نقص های این مرحله عبارت بودند از:
۱ - غلبه ترجمه و اقتباس از زبانهای خارجی بر تألیف و تولید داخلی.

۲ - کمبود شعر اصیل و خوب^(۱۷)

- ۳ - عدم اهتمام به مراحل اولیه کودکی و رعایت ذهن و خیال کودکانه.
- ۴ - غلبه سبک رومانیک بر نوشته‌ها.
- ۵ - گرایش به ایده‌آلیسم و اغراق در خیالپردازی^(۱۸).
- ۶ - اهتمام بیشتر به «تفریح و سرگرمی» بدون رعایت اهداف سازنده تربیتی.
- ۷ - ضعف برداشت از تحولات اجتماعی و علمی و تغییر جایگاه و مفهوم ارزشها.
- ۸ - عدم مراعات تناسب سنی و زبان در القای مفاهیم در اغلب مطالب منتشر شده.
- ۹ - فقدان احساس مسئولیت از سوی ناشران آثار.

در این مرحله هنگامی که نویسندگان خواستند از اقتباس و تقلید غربیان دست بکشند و به سوی میراث فرهنگی گذشته خود روی آورند و از داستانهای هزار و یک شب، کلیله و دمنه، داستانهای جن و پری، افسانه‌ها و لطیفه‌های اعراب قدیم استفاده کنند، چندان به تطبیق مسائل با شرایط روز و زبان جدید و پدید و بینش جدید توجهی نکردند و به این ترتیب، خیال و تخیل و اتکاء به مفاهیم مبتنی بر قضا و قدر بر نوشته‌ها و روحیه افراد حاکم شد. شاید تکیه کلام آن جنی که از چراغ سحرآمیز خارج می‌شود (لیک، عیدک بین یدک = لیک، نوکرت در خدمت حاضر است) رایج ترین عبارت ادبیات کودکان در این دوره باشد. جامعه نیز در این نوع ادبیات به شدت تجزیه شده و طبقاتی است. منتقدین ادبی هم به این نوع ادبیات بی توجهی می‌کردند زیرا آن را نه در متن، بلکه در حاشیه فعالیت‌های ارزشمند ادبی و ابداعی می‌دانستند. بسیاری از ناشران و مؤلفان هم بر این تصور بوده‌اند که کار برای کودک، کار کم زحمت اما پردرآمدی است.

مرحله بعد:

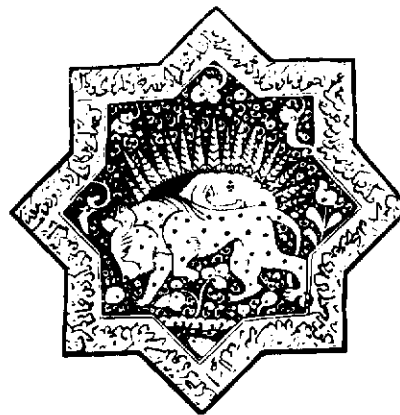
به تدریج ادبیات کودکان جای خود را باز کرد و در دانشگاهها به عنوان یک درس و مبحث خاص مطرح شد^(۱۹). اساتید دانشگاهها و کارشناسان امور تربیتی در موسسات علمی فرهنگی و آموزشی - بویژه در مصر - ادبیات کودکان را مورد بحث و بررسی علمی قرار داده و قواعد و مقررات تالیف و روشهای کار و معیارهای سنجش آن را مشخص تر کردند^(۲۰). سپس در جهت بررسی و انتخاب کلمات و لغات مناسب هرسن، بررسیهایی صورت گرفت^(۲۱).

پس از این مرحله با جنگ اعراب و اسرائیل مواجه می‌شویم. این جنگ (در ژوئن ۱۹۶۷) تأثیرات عمیق و گسترده‌ای بر زندگی اعراب برجای نهاد. عده‌ای شکست در جنگ را شکست یک فرهنگ و یک تمدن دانستند و به این نتیجه رسیدند که برای رهایی از نتایج سوء آن و کسب مصونیت در برابر چنین وقایعی در آینده لاجرم باید به انسان سازی و بلکه بازسازی مردم عرب پرداخت. کودکان سنگ بنای اصلی نسل

آینده‌اند^(۲۲) و ضروری است که به ادبیات و فرهنگ این نسل پرداخته شود.

سال ۱۹۷۰ در بیروت اجلاس «اهتمام به فرهنگ ملی قومی کودکان عرب» بنا به دعوت دبیرخانه اتحادیه عرب تشکیل شد. در سال ۱۹۷۳ وزارت فرهنگ مصر، «مرکز بررسی کتب کودکان» را تاسیس نمود. این مرکز کتاب «کودکان می‌خوانند؛ مطالعات و بررسیها» را منتشر نمود (تالیف هدی براده و السید عزوای). در سال ۱۹۷۵ در تونس سمینار «کتاب عربی» تشکیل شد و در آن مقوله «کتاب کودک» مورد بحث و بررسی قرار گرفت. همچنین تمامی سمینارها و اجلاسهای نویسندگان عرب، پس از آن بخشی از دستور کار خود را به ادبیات کودکان اختصاص دادند. «کودک در ادبیات عرب» سومین موضوع کنفرانس دهم ادبیات عرب را تشکیل می‌داد (الجزیر - ۱۹۷۵). تحقیقات فراوانی نیز در همین زمینه منتشر شد از جمله «ادبیات کودکان و کتابخانه‌هایشان» تالیف هیفاء شرایحه (اردن) «ارزشهای حاکم در مطبوعات کودکان عراقی» از خلف محسن هیتی. شماره‌های ویژه‌ای از مجلات «کتاب عربی» (قاهره) و «موقف عربی» (دمشق) به ادبیات کودکان اختصاص داده شد.

در این میان، ادبای کشور سوریه بیشتر به این موضوع اهتمام ورزیدند. سلیمان العیسی شاعر، سه مجلد بزرگ از داستانها و سرود و نمایشنامه‌های مدارس را تألیف کرد. زکریا تامر داستان نویس، بیش از یکصد داستان برای کودکان نوشته است. عادل ابوشنب از سال ۱۹۶۰ به بعد همچنان به تولید آثار برای کودکان می‌پردازد. یک نسل جدید از نویسندگان سوریه به تشویق موسسات رسمی و دولتی سوریه (مانند وزارت فرهنگ، اتحادیه نویسندگان عرب، سازمان طلابه داران بحث) شکل گرفته است و در همین زمینه کاری کند و روحیه ملی و قومی را در کودکان برمی‌انگیزد و می‌پروراند. نویسندگانی مانند: عبدالله عبد، مراد سباعی - ایوب منصور - حسیب کیالی و...

نکات مثبت این نسل از نویسندگان:

- ۱ - خارج شدن از سیطره فرهنگ غرب، و رهایی از ترجمه صرف و نقل از زبانهای دیگر و اصرار بر اینکه کودکان عرب باید ادبیات اصیل و جهت دار خود را داشته باشند.
  - ۲ - خارج کردن توهمات و خرافات از ایفای نقش در ساختن تفکر نسل جدید و درعوض، الهام گرفتن از واقعیتها.
  - ۳ - طرح قهرمان، انسان الگو یا نمونه به عنوان یک صفت انسانی که قابل تحقق در تمامی انسانهای عادی است و اختصاص به پادشاهان و شاهزادگان ندارد و نیز مرتبط کردن آن با آرمانهای عادلانه و بحق مردم و بیان اینکه قهرمانی و ظهور و بروز قهرمانان نتیجه خودسازی و اینار جامعه است.
  - ۴ - تغییر دیدگاه نسبت به «زن» و ایفای نقش مساوی با مرد در کار و دفاع از کشور (اسب نیاکان - زکریا تامر)
  - ۵ - کنار گذاشتن عبارات کلاسیک و انشاء تصنعی (ستاره سحر: ایوب منصور / اولاد دست: عبدالله عبد).
  - ۶ - تکریم آزادی و حرمت نهادن بر دموکراسی.
  - ۷ - بازسازی داستانهای قدیم (مانند گرگ و گوسفند - سلیمان عیسی) که در آن گوسفند بر گرگ غلبه می‌یابد.
  - ۸ - متحول ساختن شکل و محتوای سنتی به نوع تازه و جدید (علی بابا و چهل حرامی - سلیمان عیسی) که در آن ثروت و گنج از آن همه فقرا می‌شود.
  - ۹ - به کارگیری جنبه مثبت افسانه و عدم توجه به جنبه منفی آن یا عقلاتی کردن آنچه برای کودکان نوشته می‌شود. (جن: عادل ابوشنب) در این داستان ترس از جن و آثار باقیمانده از قصه‌های مادر بزرگها از بین رفته است.
  - ۱۰ - موفقیت در به کارگیری شرایط فنی و عناصر جذاب و تشویق به ادامه مطالعه (مرغابی سنگین: عبدالله عبد).
  - ۱۱ - طرح عشق به ماجراجویی به خاطر بالا بردن سطح زندگی و کسب اطلاع و اکتشاف.
  - ۱۲ - جهت گیری به سوی امید به آینده و ضرورت مبارزه و اتحاد برای استرداد سرزمینهای اشغالی و از بین بردن عقب ماندگیها و...
- جوانب منفی این دوره را نیز می‌توان به صورت خلاصه برشمرد:
- نخست: سن مطالعه برای هر کتابی تعیین نشده است (حتی آثار گیلانی که داستانها و کارهایش را به پنج مرحله تقسیم کرده بود از این عیب مبرانیست). دوم: شکست در ارضا کردن و خشنودی و شادی کودک که ناشی از ناتوانی در فهم کودک و نگاه از درون وجدان و احساس و ذهنیت او می‌باشد. (مثال: سلیمان عیسی که به جای آنکه تجربیات و زبان کودک را دریافته و آن را

منعکس کند آلام و رنجهای خود را ترسیم و به کودکان منتقل می‌کند. در قصیده «دخترک شاعر» به جای اینکه شعر را از زبان آن دخترک جاری سازد، از او حکایت می‌کند. در جای دیگر سلیمان عیسی هم و غم خود را بردوش کودکان می‌گذارد تا نسلهای آینده سرزمین و کشور را آزاد و سرفراز نماید).

اما چرا این همه اصرار بر محصور کردن کودک و اعمال فشار بر او و نهادن تمامی مشکلات کشور بر دوشهای کودکانه‌اش؟ نادیا خوست، در تحقیق و بررسی خود تحت عنوان «ادبیات کودکان: واقعیت و چشم اندازها» می‌نویسد: «تا بلو خاورمیانه نشان می‌دهد که موضعگیری نویسندگان (در بیان دردهای اجتماعی و ملی) درست است. ما در میانه خطرها قرار گرفته‌ایم. اما آنچه نادرست است این است که بخواهیم کودکان را از زیبایی وطن و کشورمان بی‌نصیب سازیم و آنها را زیر بار غم قرار دهیم و از آنها بخواهیم که سرباز و دانش‌آموز زرنگ و باسواد باشند و از بازی با گل و رنگ باز داشته شوند. نویسندگان آزاد است تا اعتراض خود را بر واقعیت‌های تلخ بیان کنند اما اینکه از کودک بخواهد انتقام واقعیت را بگیرد و سنگینی وظیفه‌اش را نسبت به میهن بردوش کند، این باعث می‌شود که مسئولیت و آثار تربیت و فرهنگ اجتماعی از بین برود. مسئولیت فرهنگ این است که به کودک کمک نماید تا آفاق دید و احساس او گسترش یابد.

نکته دیگر، نوشتن به زبان و بیانی خارج از محدوده فرهنگ کودکان است. نوشته‌های زکریا تامر و سلیمان حاوی جمله‌های طولانی و الفاظ سخت در بر دارد. (خنده آره دردست نجار، دیوارهای زمان، تاریخ ازلی، نام سبز است همچو آرزوها و...).

خارج از سوریه، امیره حوامانی مدتی است به سرودن شعر برای کودکان می‌پردازد، ولی چون لهجه عامیانه لبنانی را انتخاب کرده توانسته است در سطح تمامی کشورهای عربی نفوذ کند. اما به لحاظ سادگی و بی‌آلایشی و راحتی و صداقت آن، و مجسم کردن زندگی همراه با امید و خوشی و داشتن رنگ و بوی ادب و رسوم و سروده‌های مردمی است که می‌توان گفت شعرهایش بر اغلب اشعاری که برای کودکان گفته شده، رجحان دارد.

در لبنان همچنین، حسن عبدالله، به سرودن شعر، املی نصرالله به داستان نویسی و کارمن معلوف به مجموعه‌های کتب کودکان می‌پردازد. زکریا کایا و محمد محی الدین پنج داستان برای کودکان به عنوان زیباترین داستانهای عربی و پنج داستان دیگر را به عنوان حکایتی از گذشته منتشر کرده است.

در تونس مجموعه کتب کودکان منتشر می‌شود و در تالیف و آماده سازی آنها راضیه بلخوجه،

عبدالحمید عطیه، توفیق بن عیاد، محمد الحبيب بن عبدالله و محمد شیخ روجه شرکت می‌کنند. اما تجربه آنان نارس است.

در مجموع، اشکالهای عمده‌ای بر کار وارد است:

الف - نوشتارهای بی‌مورد بدون مراعات طبقه بندی سنی.

ب - فقدان وسایل تبلیغات موفق.

ج - عدم ابتکار روشهای مخصوص و ممتاز هر نویسنده.

د - کم بودن تعداد نویسندگان متخصص سنین کمتر از ده سال.

هـ - نبودن فرهنگ لغات با طبقه بندی مراحل سنی.

و - ضعف پرداخت فنی.

ز - تمیز قائل نشدن میان ادبیات در باره کودکان و ادبیات کودکان به معنای ادبیاتی که کودکان مورد خطاب آن است.^(۲۳)

مرحله فعلی:

مراد از مرحله فعلی، مرحله‌ای است که ثلث سوم قرن حاضر را تشکیل می‌دهد. آن مرحله‌ای است که حرکتها و اندیشه‌های دینی و اسلامی در جوامع عربی رشد یافته و به عنوان جایگزین فرهنگ و اندیشه‌های ملی گرایان ضد مذهبی، غیرمذهبی، سوسیالیسم و کمونیزم مطرح شده است.

در این مرحله که مدارس و موسسات آموزشی بر اساس تعلیمات دینی تشکیل شده و انتشارات دینی و مذهبی رواج بیشتری یافته است و به تدریج بر دامنه آن افزوده شده است در اغلب کشورهای عربی، و بویژه در مصر، نویسندگان و شعرا و ادبانی رشد یافته‌اند که ایده «ادبیات اسلامی» را مطرح کرده‌اند.

در اوائل دهه شصت نویسندگانی از قبیل سید قطب در مصر، بحث ادبیات اسلامی را پیش کشیده‌اند و تعریفهای گوناگون آن را بیان کرده‌اند و در نهایت هر نوع ادبیات انسانی که بتواند امید و تلاش و عشق به نیکی و تنفر از زشتی را باعث شود و علاقه و گرایش به زیبایی را برانگیزاند ادبیات مورد پذیرش اسلام دانسته است (کتاب در نقد ادبی - سید قطب).

سپس محمد قطب، دکتر نجیب گیلانی در اردن و دکتر عمادالدین خلیل در عراق بحثها را گسترش داده و نمونه‌های این طرز برداشت را ارائه کرده‌اند. عمادالدین خلیل در کتاب «ارزشمند» در باره نقد ادبی اسلامی معاصر» روحانیت، تنوع و صفات دیگری را افزوده و به تفصیل در باره مشخصات ادبیات اسلامی سخن گفته و نمونه‌هایی از ادبیات نمایشی و داستانی را ذکر کرده است.

نویسندگان و ادیبان بسیاری در این وادی قلم زده‌اند به نحوی که جریان ادبیات اسلامی جریانی غالب شد.

همچنین، سمینارهای متعددی نیز در این مقوله به راه افتاد، از جمله پنج سمینار:

نخست: در لکهنو - پاکستان سال ۱۹۸۱.

دوم: در مدینه منوره سال ۱۹۸۲.

سوم: در ریاض سال ۱۹۸۵.

چهارم: در لکهنو سال ۱۹۸۶.

و پنجم: در منامه - بحرین سال ۱۹۸۸.

اما به تعبیر عبدالنواب یوسف در کتاب «فصلهایی در ادبیات کودک مسلمان»^(۲۴) هیچکدام به ادبیات کودکان نپرداخته‌اند (مگر در سمینار آخری و آن هم به طور مختصر).

حتی در سمیناری در الجزایر در دهه هفتاد اصل وجود ادبیات کودکان را منکر شده بودند (سمینار اتحادیه نویسندگان عرب).

البته «نوشتن برای کودکان» تفاوت دارد با «ادبیات کودکان». مشکل نوشته‌های ادبیات اسلامی برای کودکان، گاهی در ترس نویسندگان از اشتباه تجلی پیدا می‌کند. زیرا دین و مذهب امری مقدس است و کوچکترین اشتباه در تفسیر و تاویل موجب انحرافهای بزرگی می‌شود و عکس‌العملهای زیادی به دنبال خواهد داشت.

از طرف دیگر ادبیات و بویژه ادبیات جدید، بیشتر در اختیار افراد غیرمذهبی و جریانهای لائیک و احیاناً الحادی بوده است.

اما به تدریج و پس از طرح شدن اسلام به عنوان راه حل جدید طرحهای توسعه و استقلال کشورها، دین و مذهب از تفکر القایی مخالفان رهایی یافت و به تمامی امور زندگی اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی تسری یافت و جایگاه متفاوتی پیدا نمود. و به این ترتیب، ادبیات و ادیبان نیز به مباحث و مقوله‌های جدیدی وارد شدند.

از طه حسین، استاد بزرگ ادبیات عرب نقل می‌شود که «ادبیات جهان بردو گونه است: نثر و نظم. اما ادبیات عرب بر سه گونه است: نثر و نظم و قرآن مجید». این ادبیات از قدرت و توان بشری فراتر است اما انسان را مجذوب و مسحور خود می‌گرداند و او را می‌پروراند تا به قله‌های ادبی و تعبیر و بیان برساند.

به هر صورت در کتاب عبدالنواب یوسف پیرامون ادبیات اسلامی کودکان تعریف و توضیحات مفصل و مستدلی وجود دارد که طالبان را به آن ارجاع می‌دهم. اما آنچه مورد اهتمام فعلی است این است که ادبیات اسلامی کودکان، ابتدا شکل داستانهای زندگی بزرگان تاریخ اسلام را به خود گرفت، و سپس وارد عرصه کتابهای درسی برخی کشورها و بعضی از موسسات آموزشی اسلامی شد. و پس از آن شاهد داستان نویسی، نمایشنامه نویسی، شعر سرایی و مقوله‌های دیگر با مضامین اسلامی شد.

اینک سالانه صدها عنوان کتاب پایه عرصه کتابفروشیها و کتابخانه‌ها می‌گذارد که همگی یا مفاهیم مستقیم اسلامی را بیان می‌کنند و یا از یکی

دو مفهوم اسلامی برداشتهائی می نمایند و یا حداقل تعارضی با مفاهیم و مضامین اسلامی ندارد.

کتابهای متعددی نیز در بیان مفهوم ادبیات اسلامی کودکان منتشر شده است از قبیل: «به سوی مفهوم اسلامی ادبیات کودکان» تألیف د. نجیب گیلانی - سال ۱۹۸۶ (اردن) «ادبیات اسلامی، انسانی بودن و جهان شمولی آن»: تألیف د. عدنان علی رضا - دارالنحوی سال ۱۹۸۷ / «پیشگامی اسلام در فهم خصوصیت جهان کودکان» تألیف عیسی جداجره - دارابن رشد - عمان ۱۹۸۸ / «احساس دینی نزد کودکان» تألیف: د. عواطف ابراهیم - مکتبه المعارف الحدیثه ۱۹۸۶ / «تحول و تطور احساس دینی نزد کودک و نوجوان» نوشته: د. عبدالمنعم الملیحی - دارالمعارف ۱۹۵۵ و....
موضوعاتی که بیشتر تألیف دارد:

نمونه‌ای در این زمینه به طور خلاصه طرح می‌کنم و آن از آقای عبدالتواب یوسف دبیرکل اتحادیه نویسندگان مصر است.

- ۱ - کودکی پیامبر(ص): جلد‌های متعدد.
  - ۲ - زندگی محمد(ص): ۷ میلیون نسخه در ده بار چاپ شده است: جلد‌های متعدد.
  - ۳ - محمد(ص) از زندگی خود می‌گوید.
  - ۴ - محمد(ص) برترین است: ۱۵ جلد.
  - ۵ - داستانهای کودکان از احادیث پیامبر(ص): ده داستان.
  - ۶ - داستانهای لطیف و حکایتهای ظریف از احادیث شریف: ۲۷ جلد.
  - ۷ - نمایشنامه‌ها: سه نمایشنامه.
- اما در تقسیم بندی دیگری از آثار عبدالتواب یوسف (در کتاب: عبدالتواب - یوسف و ادب - الطفل العربی: الهيئة المصرية العامه - للكتاب ۱۹۹۳ - القاهرة) چنین درمی‌یابیم:

الف:

- ۱ - دین: ارکان اسلام ۲۵ جلد
- ۲ - ایمان مسلمانان ۵ جلد
- ۳ - زهد مسلمانان ۵ جلد
- ۴ - عدل مسلمانان ۵ جلد
- ۵ - داستان پیامبران ۲۷ جلد
- ۶ - قوت مسلمانان ۵ جلد
- ۷ - اموال مسلمین ۵ جلد
- ۸ - محمد برترین است ۱۵ جلد
- ۹ - کتابخانه قرآنی ۳ جلد

ب: ورزش:

- در باره ضرورت ورزش ۴ جلد
- ج: زندگی‌نامه:
- ۱ - کودکان قهرمان ۱۰ جلد
  - ۲ - زندگی ابراهیم خلیل ۱۰ جلد
  - ۳ - سوارکاران اسلام ۱۵ جلد
- د: شعر:
- داستانهای شعری: ۶ جلد

ه: تفریح:

- نمایشنامه‌های جحا ۶ جلد

و: هنرها:

۱ - رنگها ۹ جلد

۲ - نقاشی یاد بگیر ۵ جلد

ز: داستانهای فرهنگی تربیتی:

۱ - داستانهای میهن ۵ جلد

۲ - داستانهای نوبارگان ۵ جلد

۳ - داستانهای برای کودکان ویدئو: دو جلد

۴ - یکی بود یکی نبود: دو جلد

ح: داستانهای از کشورهای عربی: ۱۱ جلد

در باره آقای عبدالتواب یوسف به نقل از آقای دوشان رول اکتفا می‌کنم که گفته بود: کتابخانه او بزرگترین کتابخانه کتاب کودکان در جهان می‌باشد که در یک خانه قرار گرفته است. تألیفات او نیز چنین است (فصلهایی در ادبیات کودک مسلمان).

اما ناگفته نگذاریم که مطبوعات ادبیات کودکان در کشورهای عربی همچنان کمبود دارد:

- ۱ - هنوز طبقه بندی دقیق سنی صورت نگرفته و یا در این مورد مسامحه می‌شود.
  - ۲ - ضعف تصویرگری و رنگ آمیزی وجود دارد.
  - ۳ - اتخاذ روش طرح مستقیم مسائل و مفاهیم، از تأثیر کار می‌کاهد.
- در مقابل، نقاط مثبت آنها هم زیاد است که به چند نکته اکتفا می‌شود:
- ۱ - کثرت تولید (بویژه در مصر، لبنان و بعضاً در اردن و سوریه).
  - ۲ - تنوع آثار به نحوی که برای هر سلیقه و نیازی تقریباً می‌توان کتاب مناسب را یافت.
  - ۳ - در تعداد زیادی از آثار عمق و پشتوانه فرهنگی محسوس و مؤثر است.
- به امید فرصت بیشتر برای بررسی و تعمق دقیقتر و طرح تفصیلی ادبیات کودکان در جهان اسلام و کشورهای عربی.

- ۱) المعین البواقف فی الامثال والمواعظ چاپ سنگی ۱۲۷۴ و ۱۲۹۷ - مصر
- ۲) ج ۴ الشوقیات: جزء چهارم کتاب الشوقیات شامل سرودها و آوازهای کودکان و داستانهایی به زبان پرندگان و حیوانات است.
- ۳) «سمیرا لاطفال - البنین» و «سمیرا لاطفال - للبنات» هر کدام سه جزء و سپس «اغانی الاطفال»
- ۴) کتابی را از انگلیسی به عربی ترجمه کرده است.
- ۵) «حکایات کودکان» را ترجمه کرده است.
- ۶) «حسن اختراع در شخصیت بند انگشتی» را ترجمه کرده است.

۷) عمر فروخ: قراعت مصور - روز غریب: پنجاه کتاب از داستانها و سرودها و نمایشنامه‌ها را نوشت - لورین ریحانی: مجله دنیای کودکان.

۸) حیدری: دیوان «هاجیه اشعار مدرسه» - نصرت سمید: «نمایشنامه‌ها + آوازهای کودکی». و نمونه‌هایی از قهرمانها و معارف اولیه تاریخ، جغرافی، و علوم طبیعی.

۹) گیلانی: داستانهای فکاهی، داستانهای هزار و یکشب، داستانهای هندی، داستانهای شکسپیر، افسانه‌های جهان، داستانهای علمی و داستانهای عربی و...

۱۰) محمد سعید عربان: «مدیس اکسفورده» «دختر شاهزاده» و سردیری مجله سندیاد.

۱۱) محمد براتی: داستانهای مذهبی.

۱۲) برقوقی: داستانهای اطلاع رسان

۱۳) عطیه ابراشی: کتابهایی که جامع افسانه‌های شرق و داستانهای غرب است.

۱۴) غزوز: حاجی روباه، موش آشپز، گربه پرند، گربه زیتون

۱۵) احمد نجیب: مجموعه گنجشک آبی - نمایشنامه‌های مدارس ماجراهای حسن زرتنگ، داستانهای نسل جدید.

۱۶) مجلات: سندیاد کروان، سمیر، میکی (در مصر) طرزان (تارزان)، باتمان سویرمان (در لبنان).

۱۷) کتاب ادب الاطفال: هادی الهی - وزارت اعلام - بغداد - ۱۹۷۷ (نام نشرانی مانند جبران نحاس، علی عبدالعظیم، الصاوی محمد شعلان)

۱۸) جورج انزیک ادم در نسخه اسپانیولی مجله (نامه یونسکو) شماره اول سال ۱۹۷۹ از اغراق در مبالغه و خیالپردازی دور از واقعیت زندگی شکایت کرده و آنرا عاملی در جهت کشتن شخصیت کودک دانسته است.

۱۹) حدیدی می نویسد: (ادبیات کودکان برای نخستین بار بعنوان درس علمی دانشگاهی در بخش مباحث کودکان دانشکده دختران دانشگاه عین شمس در سال ۱۹۶۲ مطرح شد) همچنین در ده پنجاه این بحث مورد اهتمام دانشگاه امریکائی بیروت بوده و کتاب (تعلیم مبادی قرآنت) تألیف صبیحه فارسی، از انتشارات همین دانشگاه است.

۲۰) احمد نجیب کتاب «فن نویسندگی برای کودکان» را در سال ۱۹۶۸ - دارالکاتب العربی - قاهره / دکتر علی حدی کتاب «ادبیات و انسان سازی» را در سال ۱۹۷۲ / فاروق لقانی کتاب «با فرهنگ کردن کودک» را در سال ۱۹۷۶ در اسکندریه چاپ کرده اند.

۲۱) الطفل يستدل للقراءة = (کودک آماده کتابخوانی می‌شود) تألیف محمد رضوان - قاهره.

۲۲) مجله الموقف العربی شماره ۹۵ سال ۱۹۷۱ صفحه ۲۹.

۲۳) مجله الطریق، شماره ۶ سال ۱۹۷۹، بیروت، احمد ابوسعد بسیاری از مباحث فصل اول، از این تحقیق بهره برده است.

۲۴) چاپ قاهره، ۱۹۹۲.

